

KİNO DİLİNDƏ SİNTAKTİK ÜSULLA YARANAN ONOMASTİK VAHİDLƏR XÜLASƏ

Məqalə kino dilində sintaktik üsulla yaranan onomastik vahidlərlə həsr olunub.

Qeyd olunur ki, analitik yolla sözyaratma sintaktik üsul adlanır. Yəni burada iki və daha artıq söz müxtəlif münasibətlər əsasında birləşərək bir mürəkkəb leksik vahid əmələ gətirir.

Tədqiqat zamanı məlum olur ki, onomastik dil hadisəsi bütün xüsusi adlar qrupunda özünü göstərir: antroponimlərdə, toponimlərdə, hidronimlərdə, kosmonimlərdə, ktematonimlərdə.

Məqalədə bildirilir ki, sintaktik üsulla yaranan onomastik vahidlər iki qrupa bölünür: sırf sintaktik qaydada və sintaktik morfoloji qaydada yarananlar.

Sırf sintaktik qaydada yarananlara aid olanlar: kök+kök modeli, kök+kök+kök modeli, kök+kök+kök modeli; sintaktik morfoloji qaydada yarananlar: kök+kök+şəkilçi, kök+şəkilçi+kök, kök+kök+şəkilçi+şəkilçi; kök+kök+kök+şəkilçi, kök+şəkilçi+kök+şəkilçi.

Onomastik leksikada sözyaratma prosesinin təhlili göstərir ki, burada derivasiya hadisəsi ümumi sözlərə nisbətən zəif baş verir.

Məqalədə uyğun elmi-bədii əsərlər, monoqrafiyalardan istifadə edilmişdir. Müxtəlif bədii filmlərdən göstərilən misallar tədqiqatın bədii, elmi və estetik gücünü dəyərləndirir.

Açar sözlər: *onomastika, orfoepiya, orfoqrafiya, leksika, sintaktika, morfolojiya, semantika.*

Dilimizdə mürəkkəb – analitik yolla sözyaratma sintaktik üsul adlanır. Yəni burada iki və daha artıq söz müxtəlif münasibətlər əsasında birləşərək bir mürəkkəb leksik vahid əmələ gətirir. “Onomastik vahidlərin bu yolla əmələ gəlməsinə dair” Azərbaycan dilində çox müxtəlif dil fiqurlarına rast gəlinir. Özü də bu onomastik dil hadisəsi bütün xüsusi adlar qrupunda özünü göstərir.

1) Antroponimlərdə – qız+tamam>*Qıztamam*, bağda+gül>*Bağdagül*, ay+bəniz>*Aybəniz*, ana+xanım>*Anaxanım*, tamam+gül>*Tamamgül*, xuda+verdi>*Xudaverdi*, xas+polad>*Xaspolad*, xan+bala>*Xanbala*, pir+verdi>*Pirverdi*,

* AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, Tətbiqi dilçilik şöbəsinin baş elmi işçisi, filologiya elmləri doktoru. Email: mustafayev.fizuli8@gmail.com

ocaq+verdi>*Ocaqverdi*, gül+bala>*Gülbala*, əmir+qulu>*Əmirqulu*, Əli+heydər>*Əliheydər* və s.

Kinofilmlərdə belə antroponimlər xeyli miqdarda işlədilərək kütləvi xarakter almışdır.

“Vahid: – Sədr ilə Leyli özlərini lap sərbəst aparırlar. Elə bil neçə ilin sevgililəridirlər. Masanın üstündə yemək-içmək də olub...”

Əhməd: – *Bağdagül, Anaxanım, Tamamgül, Qıztamam* kimilərin qadası Leylinin canına.

Vahid: – Tfu, onun zatına!” [“Qəzəlxan”].

2) Toponimlər – Əli+yetməzli>*Əliyetməzli*, otuz+iki>*Otuziki*, xoş+çoban>*Xoşçobanlı*, qara+qaşlı>*Qaraqaşlı*, aşağı+Güzdək>*Aşağı Güzdək*, bəy+əhməd+yurd>*Bəyəhmədyurd*, qızıl+qazma>*Qızılqazma*, altı+ağac>*Altıağac*, ceyran+batan>*Ceyranbatan*, ağ+dam+kənd>*Ağdamkənd*, qara+dağlı>*Qaradağlı*, Pəri+oğlular>*Pəriogğular*, kol+qışlaq>*Kolqışlaq*, göy+təpə>*Göytəpə*, təpə+məhlə>*Təpəməhlə* və s.

Sarı: – Qovala bəri heyvanları!... *Əliyetməzli, Xoşçobanlı, Qaraqaşlı, Bəyəhmədli, Kolqışlaq və Təpəməhəllə* kəndlərinin mal-qarası çöldədir. Həmişə sənəin növbən olanda qat mal-qaranı mənim naxırıma. Özün örüşə çıxma.

Qız: – *Yox, biz başqalarından artıq döyülük ha*” [“Kişi sözü”].

3) Hidronimlərdə – ağ+daban+çay>*Ağdabançay*, ağ+su>*Ağsu*, ağ+çay>*Ağçay*, arı+qıran+çayı>*Arıqırançayı*, dədə+günəş+çay>*Dədəgünəşçay*, daş+bulaq>*Daşbulaq*, kükürd+bulağı>*Kükürd bulağı*, qara+bulaq>*Qarabulaq*, dil+gah>*Dibgah*, köpək+ölən+gölü>*Köpəkölən gölü* və s.

“Yarməmməd: – Hə vallah, daş dıdıratdı da sözdür. Bu Şirzadla Nəcəf heç dil qəfəsə salmırlar. Daşbulaqnan Kükürd bulağı hər vaxt kükrəyirlər.

Rüstəm: – Nə deyirlər?

Salman: – Kolxozun iclasında danışmırdılar. Elə bil *Dibgahla Köpəkölən* gölləri kimi lal-dinməz durmuşdular.

Yarməmməd: – Amma bu gün məni yaxaladılar ki, aç dəftər-kitabı tök qabağımıza, görək fermada nə var, keçən il filankəsən sahəsi nə veribdir?” [“Böyük dayaq”].

“Yaşlı arvad: – Onun falını mən tərs gətirdim, sonra da atdım Ağdaban və Dədəgünəş çayına. O qarpızın falı düz düşsə idi, ona heç nə olmayacaqdı” [“Ümid”].

4) Kosmonimlərdə – ilan+daşıyan>*İrandaşıyan*, böyük+ay>*Böyük Ayı*, qızıl+balıq>*Qızıl Balıq*, tək+buynuz>*Təkbuynuz*, cənub+tacı>*Cənub Tacı*, şimal+tacı>*Şimal Tacı* və s.

Ziyad xan: – Xalqdan alınan vergiləri artırın, ödəməyi qəbul etməyənləri ən ağır şəkildə cəzalandırın ki, üsyan edən, baş qaldıran olmasın.

Mirzə Salman: – Bayandır xan söylədi ki, İlandaşıyan, Böyük Ayı, Qızıl Balıq, Təkbuynuz və Cənub Tacı bürclərindən olanlarla işiniz olmasın...” [“Məhmud ilə Məryəm”].

5) Ktematonimlərdə – Bakı+dövlət+universiteti–*Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi*, birləşmiş+millətlər+təşkilatı–*Birləşmiş Millətlər Təşkilatı* və s.

“Eldar: – Mən səni sevirəm. Ona görə də səni *Birləşmiş Millətlər Təşkilatına* aid olan neçə-neçə ölkələrə aparacağam. *Respublika Təhsil Nazirliyindən* də hər şeyi öyrənmişəm.

Leyla: – Nə dedin?

Eldar: – Mən səni sevirəm” [“Məhkumların cənnəti”].

Göründüyü kimi, belə sintaktik birləşmələrdə köklə bərabər, bəzən şəkilçilərdən də istifadə edilir. Buna görə də “...*sintaktik üsula əmələ gələn onomastik vahidləri iki qrupa bölmək olar: sırf sintaktik qaydada və sintaktik morfoloji qaydada yarananlar*” [Qurbanov, 1988: s. 3].

a) Sırf sintaktik qaydada yarananlar. Bu formada yaranan onomastik vahidlərdə ancaq sintaktik vasitələrdən istifadə olunur. Buna görə də belə linqvistik model sırf sintaktik yolla sözyaratma adlanır. Məsələn, ağ+köynək> *Ağköynək*, qoşa+kənd> *Qoşakənd*, qara+baqqal> *Qarabaqqal*, qızıl+ağac> *Qızılağac*, çoban+kol> *Çobankol*, sarı+baş> *Sarıbaş*, altı+ağac> *Altıağac* – toponimik vahidlər, Məmməd+Hüseyn> *Məmmədhüseyn*, Səməd+ağa> *Səmədağa*, gül+Hüseyn> *Gül-hüseyn*, Qulam+Əli> *Qulaməli*, Səfər+əli> *Səfərəli*, xan+Əhməd> *Xanəhməd* antroponimik vahidlər və s.

“Birinci kəndli: – Ağa nəçənnik, mən getmişdim, *Ağköynək, Qoşakənd*, bir də *Qarabaqqal* kəndlirinə. Sonra düşündüm ki, *Qızılağaca* da baş çəkim. burda çoxlu qarğa vardı. Sapanda daş qoyub atdın qarğalara. Daş gedib dəydi bu kişinin atının gözünü çıxartdı.

İkinci kəndli: – Getdim qaziya şikayət elədim, qazi də dedi ki, sən də get vur bu kişinin atının gözünü çıxart!” [“Sabahın elçisi”].

“*Onomastik vahidlər sırf sintaktik qayda ilə bir neçə formada yaranır*” [Qurbanov, 1996: s. 6]. Bu müxtəliflik aşağıdakı linqvistik modellərdə özünü göstərir.

1) Kök + kök modeli. “Bu model [k+k] dilimizin ümumi leksik sistemində çox geniş yayılmışdır. Həmin dil fiquru əsasında iki kökdən ibarət mürəkkəb sözlər əmələ gəlmişdir. Bunların çox böyük qismini onomastik vahidlər təşkil edir. Onların komponentlərini ümumi və xüsusi sözlər əhatə edir”. [Mikayılova, s. 79].

a) Komponentlərin hər ikisi xüsusi söz dən ibarət olan kök+kök modeli: Abbas+Qulu> *Abbasqulu*, Abbas+Əli> *Abbasəli*, Adil+Gəray> *Adilgəray*, Əbdül+Qasım> *Əbdülqasım*, İbrahim+Xəlil> *İbrahimxəlil*, Murad+Əli> *Muradəli*, Hüseyn+Qulu> *Hüseynqulu* və s. antroponimlər. Maraqlıdır ki, bu dil fiquruna istər televiziya, istər radio, istər səhnə, istər qəzet, istərsə də kino dilində qadın adları və başqa xüsusi adlar qrupunda rast gəlinmir.

“Birinci köməkçi: – Yox, bu torpaq hamının deyil, elə kəndliləridir, kasıblarıdır! *Abbasqulunundur, Abbasəlinindir, Adilgərayındır, İbrahimxəlilindir, Əbilqasımındır, Hüseynqulunundur, Muradəlinindir*, daha kimi deyim?

İkinci köməkçi: – Vallah, indikilərdə heç vicdan yoxdur!” [“Yalan”].

b) Komponentlərdən biri ümumi, o biri xüsusi sözdən ibarət olan kök+kök +modeli: ağa+Məhəmməd>*Ağaməhəmməd*, ağa+Dadaş>*Ağadadaş*, ağa+Malik>*Ağamalik*, bala+Dadaş>*Baladadaş*, dost+Məmməd>*Dostməmməd*, Əli+bala>*Əlibala*, imam+Əli>*İmaməli*, Məmməd+xan>*Məmmədxan*, Mirzə+Hüseyn>*Mirzəhüseyn*, xan+Əhməd>*Xanəhməd*, Mələk+Nisə>*Mələknisə*, sultan+Nisə>*Sultannisə*, şah+Sənəm>*Şahsənəm* və s. antroponimlər.

“Mirzə Salman: – Lakin Xanım, onsuz da xalq yoxsulluq, pərişanlıq içində... Baxın ətrafımızda olanlara. *Ağaməhəmməd*, *Ağadadaş*, *Əlibala*, *Məmmədxan*, *Mələknisə*, *Şahsənəm* necə yaşayırlar? Bu artan vergilər qarışıqlığa səbəb ola bilər. Həm də bu saat savaş olub-olmayacağı dəqiq deyil.

Bayandur xan: – Savaş olsun deyə gözləyərsək, vaxt itirərik Mirzə! [“Mahmud ilə Məryəm”].

Çuxur+Qəbələ>*Çuxur Qəbələ*, Xəlil+abad>*Xəlilabad*, Fətulla+qışlaq>*Fətullaqışlaq*, Firuz+abad>*Firuzabad*, Fərzəli+oba>*Fərxəlioba*, Fətəli+pəyə>*Fətəlipəyə*, Sabir+kənd>*Sabirkənd*, orta+Qərvənd>*Orta Qərvənd* və s. toponimlər.

“Qapıçı: – Özündən muğayat ol ay arvad, yazıqsan!

Yaşlı arvad: – Bir ildir xəbər yoxdur. Fətullaqışlaqdan, Xəlilabaddan, Firuzabaddan gələnələr var, amma nə Fətəlipəyədən, nə də bizim Sabirkənddən soruq gəlmir” [“Ümid”].

Ağrı+çay>*Ağrıçay*, Bərgüçad+çay>*Bərgüşadçay*, Qusar+çay>*Qusarçay*, Tahir+çay>*Tahirçay*, Şəmkir+çay>*Şəmkirçay*, Reyhan+bulaq>*Reyhan bulaq*, Məşədi+bulaq>*Məşədibulaq*, Qasım+nohur>*Qasımnohur* və s. hidronimlər.

“Yarməmməd: – Dünən axşam məni yaxaladılar ki, keçən il filankəsin sahəsi nə veribdir?

Rüstəm: – Sən də göstər.

Salman: – Bizdə su çatışmazlığı var. Başqa rayondan olan dostumuz söyləyir ki, *Ağrıçay*, *Bərgüşadçay* və *Tahirçayın* suları ilə neçə-neçə təsərrüfatlar suvarılır” [“Böyük dayaq”].

c) Komponentləri ümumi sözlərdən ibarət olan kök-kök modeli: adı+şirin>*Adışirin*, ata+kişi>*Atakişi*, baba+kişi>*Babakişi*, baba+xan>*Babaxan*, böyük+kişi>*Böyükkişi*, daş+dəmir>*Daşdəmir*, el+dost>*Eldost*, gül+ağa>*Gülağa*, gül+bala>*Gülbala*, ordu+xan>*Orduxan*, təzə+gül>*Təzəgül*, ağa+bacı>*Ağabacı*, ay+bəniz>*Aybəniz*, ay+gün>*Aygün*, ay+nur>*Aynur*, ala+göz>*Alagöz*, qara+tel>*Qaratel*, qız+qayıt>*Qızqayıt*, qız+xanım>*Qızxanım*, dəstə+gül>*Dəstəgül*, yaxşı+xanım>*Yaxşıxanım* və s. antroponimlər.

Adı çəkilən antroponim, toponim və bürc adlarının kinofilmlərdə işlənmə məqamlarına diqqət yetirək:

“Yavər: – Allah haqqı evdən də qorxuram. Anası o qədər deyir ki, heç evə getmək də istəmirəm.

Birinci köməkçi: – Dur görüm fors eləmə! İstəyirsən növbəmizi dəyişək. Dünənkilər – *Adışirin*, *Atakişi*, *Babakişi*, *Daşdəmir*, *Eldost*, *Təzəgül*, *Ağabacı*, hətta *Alagöz*lə *Yaxşıxanım* da növbələrini dəyişiblər” [“Yalan”].

Qoşa+bulaq>*Qoşabulaq*, quzu+qıçlaq>*Quzuqışlaq*, qarğa+bazar>*Qarğabazar*, qara+papaq>*Qarapapaq*, qara+göz>*Qaragöz*, qamış+tala>*Qamıştala*, burun+qovan>*Burunqovan*, badam+ağac>*Badamağac*, təzə+kənd>*Təzəkənd*, yeni+kənd>*Yenikənd* və s. toponimlər.

“Teymur ağa: – Elə xəyal edibsiz ki, mən ölüm qorxusundan bu gün Nisə xanımı görməyə gəlməyəcəm. *Qoşabulaqdan*, *Qızılqışlaqdan*, *Qarapapaqdan*, *Qasımtaladan*, *Badamağacdən*, *Təzəkənddən* gələcəklər, mənə nə olub ki. Bu başı qoymuşam onun uğrunda. Dünyasında qoymaram ki, belə gözəl-göyçək sevgilim o kaftar xana qismət olsun” [“Sabahın elçisi”].

Böyük + ayı > *Böyük Ayı*, kiçik + at > *Kiçik At*, qızıl + balıq > *Qızıl Balıq*, kiçik+şir>*Kiçik Şir*, tək+buynuz>*Təkbuynuz* və s. kosmonimlər – bürc adları.

“Rüstəm: – Hə, bəs onlar, nə dedi?

Salman: – Əşi heç nə. Nə deyəcəklər, cəfəngiyat. Bircə ayırd edə bilmədim ki, Səkinə xala *Böyük ayı*, *Kişik at*, *Qızıl balıq*, *Kişik şir*, *yoxsa Tək buynuz* bürcündəndir” [“Böyük dayaq”].

2. Kök+kök+kök modeli. “Bu model [k+k+k] üç kökdən ibarət sözün sintaktik vasitələr əsasında birləşməsi nəticəsində yaranmışdır. Bunların komponentləri ümumi və xüsusi sözlərdən ibarət olmaqla qarışıq tərkibə malikdir”. [Bağırov, 197: s. 171]. Məsələn, ağ+dam+kənd>*Ağdamkənd*, Nəcəf+oba+kənd>*Nəcəfobakənd*, xala+tala+bina>*Xalatalabina*, xırman+qaynar+bina>*Xırmanqaynarbina*, suxta+qala+qışlaq>*Suxtaqalaqışlaq*, orta+güney+pəyə>*Orta Güneypəyə*, göy+üz+bulaq>*Göyüzbulaq*, kiçik+qara+murad>*Kiçik Qaramurad*, kiçik+düz+yurd>*Kiçik Düz yurd*, dəyə+qara+bulaq>*Dəyə Qarabulaq* və s. toponimlər.

“Qapıçı: – Ay bacı, oğlun nə sənətin sahibi idi?

Yaşlı arvad: – Oğlum? Oğlum hələ uşaq idi. Nə sənət.

Qapıçı: – *Xalatala binədən*, *Orta Güney pəyədən*, *Göyüz bulaqdan*, həm də *Kiçik Qaramuraddan* uşaqlar çox cılız idilər.

Yaşlı arvad: – Yox, mənim oğlum boyda adam olmaz” [“Ümid”].

Acı+dərə+çay>*Acıdərəçay*, bağırsaq+dərə+çay>*Bağırsaqdərəçay*, qara+bala-ca+çay>*Qarabalacaçay*, qoşa+bulaq+çay>*Qoşabulaqçay*, keşiş+kənd+çay>*Keşiş-kəndçay* (Tərtərçayın qolu), böyük+ala+göl>*Böyük Ala Göl*, qızıl+boğaz+göl>*Qızıl-boğazgöl* və s. hidronimlər.

“Qadın: – Ay Yavər qardaş, sən Allah Nisə bacını evdə tək qoyma!

Yavər: – Niyə?

Qadın: – Nisə 1-2 saat bundan qabaq sənün üçün su qızdırırdı, qəfil göyde təyyarə göründü. *Acıdərəçay* tərəfdə, hətta *Bağırsaqdərəçay* və *Böyük Alagöl* tərəfdə də görünüb” [“Yalan”].

b) Sintaktik morfoloji qaydada yarananlar. “Bəzi xüsusi adlar bir neçə sözdən və şəkilçidən əmələ gəlir. Ümumi sözyaratma qaydalarından bəhs olunarkən bu modelə sintaktik-morfoloji qaydada sözyaratma deyilir”. [Qurbanov, 1986: s. 55]. Yuxarıda deyildiyi kimi, burada həm sintaktik, həm də morfoloji vasitələrdən istifadə

olunur. Məsələn, şıx+baba+lı>Şıxbabalı, şah+nəzərli>Şahnəzərli, tərə+cənnət+li>Təpəcənnətli, topal+Həsən+li>Topalhəsənli, kürd+Mahmud+lu>Kürd Mahmudlu, qara+boyun+lar>Qaraboyunlar, qapı+cı+məhlə>Qapıçıməhlə, qala+alt+ı>Qalaaltı, qaya+bəş+ı>Qayabəşi, qaya+dib+i>Qayadibi və sair.

“Bayandur: – Nə vaxt *Təpəcənnətli*, *Topalhəsənli*, *Kürd Mahmudlu*, *Qaraboyunlar*, *Qarabəşi* və başqa kəndlərə getsən əhali şikayət edir.

Mirzə Salman: – Mən xanımızla danışaram, başqası ilə deyil” [“Mahmud ilə Məryəm”].

Dilimizdəki sintaktik morfoloji qaydada yaranan onomastik vahidlər bir neçə model əsasında formalaşmışdır.

1. Kök+kök+şəkilçi modeli. Bu tipli [k+k+ş] mürəkkəb sözlərin, onomastik vahidlərin yaranmasında iki söz kökü və bir şəkilçi iştirak edir. Məsələn, Qazax+bərə+si>Qazaxbərsi, Bayram+koxa+lı>Bayramkoxalı, qoyun+binə+si>Qoyunbinəsi, qızıl+hacı+lı>Qızılhacılı, yuxarı+könül+lü>Yuxarı Könüllü və s. toponimlər.

“Akşad: – Səni bu xəlvətə çəkməkdə məqsədim var.

Qərib: – Buyur, şah!

Akşad: – *Bayramkoxalı*, *Qoyunbinəsi*, *Yuxarı Könüllü* və *Qızılhacılıdan* gələn hədiyyələri sənə təqdim edirəm.

Qərib: – Yenə bunlar nə bəxşidir, şah?” [“Qərib cinlər diyarında”].

Ağa+dost+u>Ağadostu, qız+yet+ər>Qızıyetər, gül+nar+ə>Gülнарə, tanrı+ver+di>Tanrıverdi, ocaq+ver+di>Ocaqverdi, pir+ver+di>Pirverdi, allah+ver+di>Allahverdi, allah+ver+ən>Allahverən, imam+ver+di>İmamverdi, el+sev+ər>Elsevər, qar+yağ+dı>Qaryağdı və s. antroponimlər.

“Şeyx Əhməd: – Hacı Həsən, mal-qaranı satıb pullarını Şeyx Nəsrullaha vermək lazımdır. *Ağadostu*, *Qızıyetər*, *Gülнарə*, *Tanrıverdi*, *Ocaqverdi*, *Pirverdi*, *Allahverdi*, *Elsevər*, *Qaryağdı*, daha kimləri deyim, pulları yığıb verdi Şeyxə. O, hal-hazırda Allah evi tikdirir. Bu fəqirlərin də savab işi xudavəndi ələmə xoş gələr” [“Ölülər”].

Zəli+göl+ü>Zəli gölü, at+göl+ü>At gölü, mirzə+göl+ü>Mirzə gölü, xan+bulağ+ı>Xanbulağı, Babək+bulağ+ı>Babək bulağı, ceyran+bulağ+ı>Ceyran bulağı, dəhnə+çay+ı>Dəhnə çayı, dəyirman+çay+ı>Dəyirman çayı və s. hidronimlər.

“Səlim bəy: – Yaxşı, gəda oğlu, gəda. Səni görək əvvəlcə bu qarın içində öluncə sürüdərəm, sonra meyidini atam qubernatorun ayaqları altına.

Kəndxuda İbiş: – *Dəyirman çayında* yaxşı buz var, birinci o buzun içinə, sonra da *Zəli gölünə*, *At gölünə*, sonra da *Mirzə gölünə* tullayasan” [“Qaçaq Nəbi”].

2. Kök+şəkilçi +kök modeli. Burada [k+ş+k] şəkilçi iki söz kökünün ortasında işlənir. Bu da dilimizdə xarakterik qrammatik modeldir. Məsələn, qoz+lu+bulaq>Qozlubulaq, qorx+maz+oba>Qorxmazoba, ikinci+qala>İkinci Qala, tikan+lı+oba>Tikanlıoba, uzun+lu+kənd>Uzunlukənd, xan+lıq+oba>Xanlıqoba və s. toponimlər; buz+lu+çay>Buzluçay, bulan+lıq+su>Bulanlıqsu, qoz+lu+çay>Qozlu çay, şam+lıq+çay>Şamlıq çay, iy+li+bulaq>İyli bulaq, ax+ar+bulaq>Axar bulaq,

duz+lu+bulaq>*Duzlu bulaq*, soyüd+lü+bulaq> *Söyüdlü bulaq*, qamış+lı+bulaq>*Qamışlı bulaq* və s. hidronimlər.

Adı çəkilən toponim və hidronimlər işlənən kinofilmlərə diqqət yetirək.

“Gənc: – Yoluna bax da! Kitab oxumağa yer tapmırsan.? Professor olub mənimçün!

Xalid: – Hə, sabah coğrafiya dərində *Qozlubulaq*, *Qorxmazoba*, İkinci qala, *Tikanlı oba*, *Buzlu çay*, bir də ki, *Bulqanlıqsudan* danışacaqlar” [“Dərs”].

“Ələmdar: – Bu dağlar qoşa dağlar,

Verib baş-başa dağlar...

Qasım: – *Axar bulaqdan*, *İyli bulaqda*, *Söyüdlü bulaqdan*, *Qasımlı bulaqdan* niyə danışmırsan?” [“Kişi sözü”].

3. Kök+kök+şəkilçi+şəkilçi modeli. Bu tipli [k+k+ş+ş] onomastik vahidlər iki söz kökü və iki şəkilçinin vasitəsilə əmələ gəlir. Məsələn, qara+qurban+lı+lar>*Qaraqurbanlılar*, Aslan+bəy+li+lər>*Aslanbəylilər*, Abbas +bəy+li+lər>*Abbasbəylilər* və s. patronimlər; soğan+ver+di+lər> *Soğanverdilər* (Bərdə). Bu model Azərbaycan dili onomastik sistemində çox az işlənir.

“Bahar: – Mənim adımlı meyxanaya salıb dillər əzbəri etməyi isə sənə qadağan edirəm.

Əlabbas: – Burda meyxana deməklə qurtarmışam. Yığışib *Qaraqurnamlılara*, *Aslanbəylilərə*, bir də *Abbasbəylilərə* gedəcəyik” [“Yuxu”].

4. Kök+kök+kök+şəkilçi modeli. Bu növ [k+k+k+ş] mürəkkəb onomastik vahidin tərkibində üç söz kökü və bir şəkilçi olur. Məsələn, sıx+alı+ağa+lı>*Şıxalı-ağalı*, çöl+ağa+məmməd+li>*Çölağaməmmədli*, köhnə+ Xudat+qazma+lar>*Köhnə Xudat qazmalar*, Kür+qara+qaş+lı>*Kür Qaraqaşlı* və s. toponimlər.

“Qönçə: – Ay qadam onun ağzına... Elə siz də...

Əzizə: – Ha, ha, ha... A, sən lap gerçəklədin deyəsən, sən allah nə deyərdi sənə?

Qönçə: – Mənim Şıxalıağalıda və Çöl Ağaməmmədlidə qalanlarımı söylərdi” [“Qəzəlxan”].

Ağ+dərə+çay+ı>*Ağdərə çayı*, Ağ+dəyirman+çay+ı>*Ağdəyirmançayı*, baş+şabalıd+çay+ı>*Başşabalıd çayı*, qara+ağac+çay+ı>*Qarağac çayı*, daş+ altı+çay+ı>*Daş-altıçayı*, turş+su+bulağ+ı>*Turşsu bulağı*, qara+qız+bulağ+ı> *Qaraqız bulağı* (Şəki) və s. hidronimlər. Bu model hidronimlərdə daha işləkdir.

“Kəndxuda İbiş: – Yuxarıda atəş tamam kəsildi.

Ofitser: – Cənab Slavoçinski! *Biz Ağdərə çayı*, *Aydəyirman çayı*, *Başşabalıd çayı*, *Qarağac çayı* və *Daşalı çayında* keşik çəkirdik, birdən qəfil basqın oldu. Bu məktubu yoldan keçən bir kəndli verdi. Xahiş etdi ki, sizə çatdırım” [“Qaçaq Nəbi”].

5. Kök+şəkilçi+kök+şəkilçi modeli. Bu modelin [k+ş+k+ş] tərkibində iki söz kökü və ioki şəkiçi özünü göstərir. Məsələn, cin+li+Bolus+lu>*Cinli Boluslu*, cin+li+Zeynal+lı>*Cinli Zeynallı*, dilə+li+Müskən+li>*Diləli Müskənli*, Qubad+lı+şıx+lı>*Qubadlı Şıxlı*, bir+inci+asşı+lı>*Birinci Aşıqlı*, bir+inci+şıx+lı>*Birinci Şıxlı* və s. toponimlər.

“Akşad: – Yaxşı qulaq as. Sən bir bərkə düşdünmü, əlini həməən üzüyün qaşına sürtüb bu sözləri söylə:

Ay şahım Akşad,

Et məni azad.

Qərib: – Sən mənim qeydimə nə çox qalırsan, şahım! Sizin şərəfinizə *Cinli Boluslu*, *Cinli Zeynallı*, *Diləlimuskənli*, *Qubadlı Şıxlı* və onlarla başqa məhəllənin camaatı sizin şərəfinizə dualar edirlər” [“Qərib cinlər diyarında”].

Qayıt+maz+bulağ+ı>*Qayıtmaz bulağı*, Əhməd+in+bulağ+ı>*Əhmədin bulağı*, türk+lər+bulağ+ı>*Türklər bulağı*, əzgil+li+bulağ+ı>*Əzgilli bulağı*, qız+lar+bulağ+ı>*Qızlar bulağı* (Laçın) və s. hidronimlər.

“Ələmdar: – Nəbi nakişidi.

Qasım: – (üzünü qıza tutdu) Xəstən-zadın yoxdu ki? Kəndin *Qayıtmaz bulağı*, *Əhmədli bulağı*, *Türklər bulağı* və *Əzgilli bulağında* olan heyvanları dabaq xəstəliyi tutub” [“Kişi sözü”].

Onomastik leksikada sözyaratma prosesinin təhlili göstərir ki, kino dilində derivasiya hadisəsi ümumi sözlərə nisbətən zəif baş verir. Analitik yolla sözyaratma prosesində iki və daha artıq söz müxtəlif münasibətlər əsasında birləşərək bir mürəkkəb leksik vahid əmələ gətirir. Nəticə olaraq bu qənaətə gəlmək olur ki, onomastik dil hadisəsi bütün xüsusi adlar qrupunda özünü göstərir.

ƏDƏBİYYAT

1. Qurbanov A.M. Azərbaycan onomastikasının zəruri məsələləri. Azərbaycan müəllimi. 16 mart. 1988.
2. Qurbanov A.M. Tədqiqatın yeni istiqamətləri. Azərbaycan onomastikası problemləri. № 6. Bakı. 1996.
3. Mikayılova Ə. Onomastik vahidlərin üslubi imkanları. Bakı, Memar Nəşriyyatı. səh. 79.
4. Bağirov Q. Bakı, BDU nəşriyyatı. 1987. səh. 171.
5. Qurbanov A.M. Azərbaycan onomalogiyası məsələləri. Bakı. Maarif. 1986. səh. 55

Bədii filmlər

1. “Qəzəlxan”, 1991.
2. “Kişi sözü”, 1985.
3. “Böyük dayaq”, 1962.
4. “Ümid”, 1995.
5. “Məhmud ilə Məryəm”, 2011.
6. “Məhkumların cənnəti”, 2012.
7. Sabahın elçisi”, 2010.
8. “Yalan”, 2006.
9. “Ölülər”, 1980.
10. “Qaçaq Nəbi”, 1980.

11. “Qərib cinlər diyarında”, 1977.
12. “Dərs”, 2015.
13. “Yuxu”, 2001.

СИНТАКСИЧЕСКИ ОБРАЗОВАННЫЕ ОНОМАСТИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ ЯЗЫКА КИНО РЕЗЮМЕ

Статья посвящена ономастическим единицам, образованным синтаксическим способом в киноязыке.

Отмечено, что синтаксическим методом называют аналитическое словообразование. То есть здесь два или более слова объединяются по разным отношениям, образуя сложную лексическую единицу.

В ходе исследования выясняется, что феномен ономастического языка проявляется во всех группах специальных имен: антропонимах, топонимах, гидронимах, космонимах, ктематонимах.

В статье указывается, что ономастические единицы, образованные синтаксическим способом, делятся на две группы: образованные чисто синтаксическим порядком и образованные синтаксическим морфологическим порядком.

Связанные с чисто синтаксически образованными: модель корень+корень, модель корень+корень+корень, модель корень +корень+корень; образованные в синтаксическом морфологическом порядке: корень + корень + имиджер, корень + имиджер + корень, корень + корень + имиджер + имиджер; корень+ корень+корень+фотограф, корень+фотограф+корень+фотограф.

Анализ процесса словообразования в ономастической лексике показывает, что явление деривации встречается здесь реже, чем в просторечии.

В статье использованы соответствующие научные и художественные монографии. Примеры из различных художественных фильмов демонстрируют художественную, научную и эстетическую силу исследования.

Ключевые слова: *ономастика, орфоэпия, орфография, лексика, синтаксис, морфология, семантика*

SYNTACTICALLY FORMED ONOMASTIC UNITS OF THE CINEMA LANGUAGE SUMMARY

The article is devoted to onomastic units formed in a syntactic way in film language.

It is noted that the syntactic method is called analytical word formation. That is, here two or more words are combined in different ways, forming a complex lexical unit.

In the course of the study, it turns out that the phenomenon of onomastic language is manifested in all groups of special names: anthroponyms, toponyms, hydronyms, cosmonyms, ktematonyms.

The article points out that onomastic units formed in a syntactic way are divided into two groups: those formed by a purely syntactic order and those formed by a syntactic morphological order.

Associated with purely syntactically formed: root + root model, root + root + root model, root + root + root model; formed in the syntactic morphological order: root + root + imager, root + imager + root, root + root + imager + imager; root+root+root+photographer, root+photographer+root+photographer.

An analysis of the process of word formation in onomastic vocabulary shows that the phenomenon of derivation is less common here than in vernacular.

The article uses relevant scientific and artistic works, monographs. Examples from various feature films demonstrate the artistic, scientific and aesthetic power of research.

Key words: *onomastics, orthoepy, spelling, vocabulary, syntax, morphology, semantics.*